

2002 elején a JISC alapos belső átszervezésen esett át, s a DNER „márkanévét” – de nem a koncepciót – az IE (*Information Environment*) váltotta fel. A JISC a jövőben külön kezeli gyűjteményei előmozdítását és fejlesztő tevékenységét. Az IE inkább lehetővé teszi, semmint irányítja országos szinten az ellátást. Ha az információs infrastruktúra a helyére kerül, egy sor szolgáltatást és tartalom-szolgáltatást vonz magához, hogy termékeiket a segítségével terjesszék.

Rövid idő alatt sokat fejlődött az Egyesült Királyságban a felsőoktatás információellátása, s ma már magától értetődőnek számít, hogy az íróasztalokról vehető igénybe a források bámulatosan gazdag kínálata.

/DOLPHIN, Philippa–BROPHY, Peter: Developments in the UK. = *The Journal of Academic Librarianship*, 28. köt. 4. sz. 2002. p. 251–254./

(Papp István)

A könyvtárközi kölcsönzés útja az Egyesült Királyságban: a CURL kísérlete

Az Egyesült Királyságban főként a British Library Dokumentumszolgáltató Központja (*British Library Document Supply Centre* = BLDSC) intézi a könyvkölcsönzést és másolatküldést. Az elektronikus folyóiratok burjánzása és az online elérhető, teljes szövegű cikkadatbázisok mellett kevesebb figyelem jut a könyvkölcsönzésre. Az Elsevier Kiadó és az Orvostudományi Intézet (Institute of Physics) retrospektív digitalizációs programjának keretében online hozzáférés nyílik valamennyi náluk publikált cikk teljes szövegéhez. Az Ingenta és a Lancsteri Egyetem EASY elektronikus cikkküldő szolgáltatása a felsőoktatási könyvtárak számára, és a hasonló profilú *DocuSend* egyre tovább visznek bennünket az automatizált és közvetlen dokumentumszolgáltatás útján. A folyóiratok lelőhelyének meghatározását segíteni fogja a tervezett nemzeti központi periodikakatalógus (SUNCAT) fejlesztése, az elektronikus cikkszolgáltatás terén is forradalmi változások történnek, viszont a javasolt nemzeti központi könyvkatalógus (UKNUC) megkezdése láttán felülvizsgálatra szorul a hagyományos könyvtárközi könyvkölcsönzés.

Merre vezet a CURL csapása?

Az Egyetemi Tudományos Kutatókönyvtárak Konzorciuma (*Consortium of University Research Library* = CURL) 1983-ban alakult az Egyesült Királyság és Írország főbb egyetemi kutatókönyvtáraiból egy társult tag (Wellcome Library for the History and Understanding of Medicine) és egy partner (Londoni Egyetem, School of Advanced Study) részvételével. Mostanában vált teljes jogú taggá a British Library (BL), valamint a skót és walesi nemzeti könyvtár. A CURL feladata támogatni és fejleszteni az egyetemi kutatást, oktatást és tanulást. 1994-ben kapcsolatba lépett az

amerikai Tudományos Könyvtárak Csoportjával (*Research Library Group* = RLG), s 1996-tól a CURL-tagok automatikusan az RLG tagjaivá is váltak, így részt vehetnek a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzést végző SHARES programban is.

A CURL nyilvános online katalógusa (COPAC) 2002 májusában 22 tagkönyvtár közös központi katalógusát tartalmazta. 2000 vége felé a COPAC valós időben tartotta nyilván a 12 kiválasztott könyvtár kölcsönzési adatait. Főként 2000 októbertől ugrott meg a COPAC használata, amikor a BLDSC új díjszabást vezetett be, 6–20 fontot kérve a kölcsönzésért, és 3–90 fontot a lelőhely meghatározásáért. A felsőoktatási könyvtárak ekkor a COPAC-hoz fordultak, hogy maguk találják meg a lelőhelyet. A nemzeti központi könyvkatalógus (UKNUC) fontos részét alkothatja a COPAC, amely előmozdítja a megosztott nemzeti gyűjtemény gondolatának realizálását könyvtárközi kölcsönzési modelljével, az iránymutató eLib programhoz és a Lamda projekthez hasonlóan az egyetemek állományára építve a dokumentumszolgáltatást. Ez a trend a BL 2001-ben megjelent stratégiai tervével kapott friss lendületet. Újabb kezdeményezés a COPAC3 próbafelületének elindítása, amely lehetőséget nyújt a CURL, valamint a skót és walesi nemzeti könyvtárak katalógusában való együttes keresésére.

„Kísérlet” járja be az Egyesült Királyságot

1997-ben hat hónapig tesztelték a könyvtárközi kölcsönzés megvalósíthatóságát tagjaik és egy nem tag között. Bár a kísérlet nem hozott nagy sikert, azt megmutatta, hogy milyen feltételekre van szükség egy kölcsönzési rendszerhez, és

hogy több ellátó könyvtárra kell alapozni. A SHARES programon alapuló új kísérlet keretének felvázolására két találkozót tartottak, és az elektronikus levelezőlistán is folyt az információcsere. 2000-ben indult a könyvtárközi kölcsönzési kísérlet első fázisa, s 2001. decemberben zárult. A 14 részt vevő egyetemi intézményt felkérték, hogy legyenek a SHARES tagjai, ha még nem lennének azok. Az RLG könyvtárközi kölcsönzési rendszerét (RLIN ILL) választották munkájukhoz. Az RLG havonta statisztikákat közölt, vállalta az éves számlázást és a felhasználóképzést. A hálózat Z39.50-es interfészt nyújt a különböző adatbázisokhoz – melyek egyike a CURL központi listája (CURL RLIN) –, s bár nagyon hasonlít a COPAC-hoz, két fontos dologban eltér: nincsenek kiszűrve a duplum rekordok, és nincs valós idejű kölcsönzési információszolgáltatás. Ezek miatt sokan először a COPAC-ban megkeresték az adott tételt, megnézték, hogy kölcsönözhető-e, majd a CURL keretében lekérték. A könyvtárak eldönthették, melyik módszert választják, de nyilvánvaló volt, hogy meg kell egyezni egy közös eljárásban. A SHARES irányelveihez képest egyetlen változtatást fogadtak el az Egyesült Királyság könyvtárközi kölcsönzési gyakorlatához igazodva: a többkötetes könyvek kéréseit feldarabolták a kötetek számával megegyező kérésre. (A SHARES megengedi, hogy például egy négykötetes művet egyetlen kérés keretében igényeljenek, de 28 dollárt fizettet érte, nem hetet.)

A kísérlet résztvevőinek közvetlen hozzáférése volt a dokumentumellátó háttérét biztosító Imperial College és a Dublini Trinity College könyvtárához (remélni lehetett, hogy a cambridge-i is megengedi ezt, de az végül maga közvetlenül kezdett szolgáltatni). Öt intézmény könyvtára (Birmingham, Manchester John Rylands, King's College London, Leeds és Liverpool), melyek már korábban használták a RLIN rendszerét, 1999 novemberétől 2000 januárjáig egymásnak küldték meg kéréseit. További hat intézmény csatlakozott az RLG tréningje után, 2001 februárjában. Végül 28 helyszín könyvtárai vettek részt a kísérletben.

Számadatok, toplisták

Az első három hónap 43 kölcsönzése júniusra már 276-ra futott fel, az októberi csúcs pedig 375 volt. 2687 kölcsönzés és 285 másolatküldés mellett 1241 kérés maradt teljesítetlen. A legtöbbet igénylők (Glasgow, Leeds Brotherton, Manchester és Sheffield) voltak gyakran a legtöbbet szolgáltatók

is (Birmingham, Glasgow, Leeds Brotherton és Manchester). Edinburgh is közéjük tartozott a kísérlet második szakaszában. Manchesterhez kötdik az összes kérés 24%-a, a másik négy „nagyigényű” intézménnyel együtt a kérések 73%-a származott tőlük. Teljesítés terén 59%-ot ért el az öt „legszorgalmasabb” könyvtár, s 88%-ot az első tíz. Ez szinte megegyezik a legtöbbet kérő tíz könyvtár 89%-ával. Fénymásolatok kérése és küldése 95, illetve 96%-ban kapcsolódott az első tíz könyvtárhoz, közülük a két skóciai egyetem (Edinburgh és Glasgow) kérte a másolatok 47%-át. A Glasgow-i Egyetem a könyvek, másolatok kérése, valamint küldése területén az első öt intézmény között volt.

A 2000 szeptemberétől 2001 augusztusáig tartó SHARES programévben, a kísérlet első tíz hónapja alatt a CURL intézményei a SHARES tranzakcióinak 2%-át bonyolították le, a következő év első hét hónapjában viszont ez az érték már 5%-ra nőtt a kölcsönzői kéréseknél és 4%-ra a küldés terén. Az összes tengeren túlról kért monográfia 84%-át a CURL intézményei adták kölcsön, s a SHARES keretében érkező monográfiák 94%-át is ők kérték. A kérések közel 30%-a nem volt teljesíthető. Ilyenkor közölték az igénylővel az elutasítás okát (kézikönyv, nincs a polcon, elveszett stb.), ha nem jól írták be a megfelelő mezőbe az elutasítási kódot, a szoftver az „egyéb” kategóriát alkalmazta. Hiába igyekeztek hatni a résztvevőkre, a teljesíthetetlen kérések 30-40%-ában ez az „egyéb” indok szerepelt, 32%-ban még a kísérlet utolsó hónapjában is. Pedig pontos adatok révén meghatározható lett volna, miként lenne növelhető a kölcsönzés hatékonysága.

Tapasztalatok, útkeresés

2001 júniusában, nagyjából a kísérlet felénél és hivatalos lezárultakor is felmérték, hogyan boldogulnak a résztvevők. Általában elégedettek voltak, az új rendszer használatából eredő járatlanságot ellensúlyozták az előnyök. Nyilvánvaló volt, hogy az olcsóság ellenére sem lehet versenyezni a BLDSC-vel, ahhoz fordult mindenki először – kivéve, ha a BL nyilvános katalógusa alapján látni lehetett, hogy a BLDSC nem tudja teljesíteni a kérést. A részt vevő intézmények a többi CURL-tag kéréseit tekintették a legfontosabbnak, a három munkanapon belüli válaszadási határidő pedig felgyorsította a szolgáltatást. Jelentősen csökkentette az átfutási időt, hogy 2001. májustól a Brit Nemzeti Bibliográfia és a Kongresszusi Könyvtár

rekordjait inkább katalogizálásra használták, nem a könyvtárközi kölcsönzésre, október végétől pedig mindenki megadhatta a „kedvenc” partnerek sorrendjét, ami különösen hasznos egy olyan adatbázisnál, ahol a rekordok nincsenek egységesítve. Mégis csupán két könyvtár választotta ki „kedvenceit”. A leginkább figyelemreméltó pozitív változás a tengerentúli kölcsönzések terén mutatkozott, de a kísérlet eredményeként feszebbé vált a túlontúl laza könyvtárközi kölcsönzési struktúra.

A manchesteri találkozón kicserélhették tapasztalataikat a résztvevők, és megtekinthették az ILL Manager szoftver demóját. Az ISO könyvtárközi kölcsönzési protokollján alapuló, osztott dokumentumszállítási rendszer együttműködik más könyvtárközi kölcsönzési rendszerekkel (RLIN, OCLC, National Library of Canada, Canada Institute for Scientific and Technical Information, BLDSC). Befejeződött annak a tesztje is, hogyan kapcsolódhat az ILL Manager a National Library of Medicine révén a Docline-hoz. 2001 novemberében az amerikai Rutgers Egyetem küldte először kéréseit az ARTISO gateway-hez az ILL Manager segítségével. Mára hat ország több mint három tucat intézménye használja.

A záró felméréssel egyidejűleg megkérdeztek öt olyan CURL-tagot, amely nem vett részt a kísérletben. Négyük azt felelte, hogy egyelőre nem szándékozik bekapcsolódni, de megfontolja az ILL Manager használatát. Ötödikük, az Oxfordi Radcliffe Tudományos Könyvtár vállalta a csatlakozást, de ki akarta próbálni előtte a szoftvert. A Manchester Information and Associated Service (MIMAS) most lett az Egyesült Királyságban, Írországon és Skandináviában az ILL Manager és az Ariel disztribútora, hozzájárulva ezzel mindkét termék szélesebb körű használatához.

A jövő útjai

Bár a kísérlet befejeződött, a részt vevő könyvtárak napi kapcsolatban állva, a SHARES tagjaként folytatják a könyvtárközi kölcsönzést. Két fontos kérdés merült fel:

1. Milyen mértékben volna ideális egy megosztott rendszer a könyvtárközi kölcsönzés jövőbeli modelljének kidolgozásához?
2. Egy még erőteljesebben CURL alapú könyvtárközi kölcsönzési hálózat jelenti-e a járható utat?

Feltűnő különbség mutatkozott az elegendő létszámú könyvtárak és azok közt, ahol ez nem volt meg. A BLDSC megváltoztatott árpolitikája óta a levelezőlisták állandó témája, hogy egyes könyvtárak úgy érzik, elárasztják kérésekkel, míg mások a mellőzöttség miatt szinte „beporosodnak”. Mi lesz, ha csak néhány könyvtár tudja elviselni forrásainak ilyen nagyfokú igénybevételét? Ha a szolgáltatás színvonala csak egy olyan kereten belül tartható fenn, mint a SHARES? Kíváncsi volna egy még jobban megosztott könyvtárközi kölcsönzési forma felé elmozdulni. A CURL testülete javaslatot tett egy szaktanácsadó megbízására, hogy megvizsgálja ezt a kérdést. A megosztott nemzeti gyűjtemény bizonyára megosztott könyvtárközi kölcsönzéshez vezet. Ezen az úton halad az Egyesült Királyság, de még messze a vége, s ehhez új modellekre is szükség van.

/PROWSE, Stephen – MASSIE, Dennis: From traditional inter-library loan to a new interlending model – the role of the CURL monograph interlending pilot. = *Interlending & Document Supply*, 30. köt. 3. sz. 2002. p. 130–135./

(Klein László)

Gondolkodj helyi, dolgozz világméretekben: nemzetközi dokumentumszolgáltatás a CISTI-ben

A nemzetközi könyvtárközi kölcsönzésről és dokumentumszolgáltatásról nincs megbízható statisztika. Köztudomású, hogy a globálizációval lépést tartva nő a nemzetközi szintű forrásmegosztás. Az internet használata a földrajzi távolságtól függetlenül közelebb hozta egymáshoz a kölcsönkérőket és a kölcsönadókat. Ezt a jelenséget a Kanadai Tudományos és Műszaki Információs Intézet (*Canada Institute for Scientific and Technical Information* = CISTI) is érzékelte. Az egy-

milliomodik könyvtárközi kérést történetesen Svédországból kapta. Ugyanakkor egyes könyvtárosok ismeretlen számítógépes rendszerekre, idegen valutákra, szállítási nehézségekre hivatkozva idegenkednek attól, hogy kéréseiket külföldre továbbítsák. A CISTI vállalta, hogy szembenéz a kihívásokkal, és elkötelezi magát a nemzetközi dokumentumszolgáltatásban való aktív részvétel mellett.